



بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

[T.me/Ensaniaa](https://t.me/Ensaniaa)



درس 12

جامعه و خانواده

زهره اسدی پناه سرگروه تاریخ لامهجان

[T.me/Ensaniaa](https://t.me/Ensaniaa)

پدرسی اوضاع اجتماعی گذشته، موضوعی جالب و
درخور اهمیت است؛ چراکه مردم و جامعه از ارکان
اساسی هر تمدن و پاکشوری محسوب می شوند. در
این درس، شما با پدرسی وضعیت و موقعیت شهرها و
طبقات جامعه در دوران پاستان، شرایط نظام
اجتماعی و روابط حاکم بر آن را آوری می نمایید.

قشورها و طبقات اجتماعی

اقوام آریایی مهاجر به ایران از قبیله های گوناگونی تشکیل می شدند که از نظر تبار و زبان، خویشاوند بودند و باورهای دینی مشترکی داشتند. این قبایل **جامه ای** **شپانی و روستایی** را به وجود آوردند اما همچنان پیوندهای قبیله ای خود را حفظ کردند. هر قبیله شامل تعدادی **طایفه** بود و طایفه نیز خود به **چندین خانوادگی بزرگ** تقسیم می شد.

در کنار این رده بندی قبیله ای، نوعی تقسیم بندی اجتماعی
سه گانه بر پایه شکل نیز وجود داشت که میراث مشترک
آریاییان هند و ایرانی به شمار می رفت.

در این تقسیم بندی، افراد جامعه به سه قشر «روحانیان
«جنگجویان» و «کشاورزان و شهبانان» تقسیم شده بودند.
وجود قشرهای سه گانه آریایی در آخان معروف نوعی تقسیم
کار و دسته بندی حرفه ای به شمار می رفت و به نظر نمی
رسد و امتیاز خیلی خاصی داشته است.

T.me/Ensaniala

دوره ماد و هخامنشی:

پس از آنکه اقوام آریایی حکومت تشکیل دادند سرزمین های مختلف را فتح کردند و به تدریج افراد و خاندان هایی که اداره حکومت را بر عهده داشتند به کروت بیشتر و منزلت بالاتری دست یافتند.

تمرکز قدرت و ثروت در نزد عده ای خاص، موجب ایجاد نابرابریهای اقتصادی و اجتماعی و شکل گیری طبقات اجتماعی به معنای واقعی آن شد. دوره کوتاه فرمانروایی مادها را باید سرآغاز این تحول دانست، ولی در زمان هخامنشیان با افزایش فتوحات و توسعه تشکیلات حکومتی، نابرابریهای اجتماعی و اقتصادی میان گروه حاکم و مردم عالی افزایش یافت.



بزرگان مادی و پارسی در سنگ نگاره ها تخت جمشید

در دوران هخامنشیان، اعضای خاندان های بزرگ که **خاندان شاهي** در رأس آنها قرار داشت، از طرف پادشاه به سمت **حکومت لشکری ها**، فرماندهی ارتش و سایر مناصب مهم حکومتی منصوب گردیدند. آنان دارای های هنگامی کسب کردند و صاحب زمین های وسیعی، به ویژه در مناطق مفتوحه شدند. به قول هرودت، این خاندان ها امتیازات ویژه ای داشتند که دیگران از آن محروم بودند.

بدین گونه در زمان حکامتهیان طبقه ای از اشراف و بزرگان
هکل گرفت که از مقام و منزلت اجتماعی بالاتری برخوردار
بودند. هرودت و دیگر مورخان یونانی به نمونه های
کوناگونی در زمان حکامتهیان، مثلاً در **خوراک، پوشاک،**
آداب معاشرت و تحصیل اشاره کرده اند. در این دوره به
دلیل اهمیت فتوحات نظامی، **قهر جنگجویان** نسبت به دو
قهر دیگر در جایگاه بالاتری قرار گرفت

[T.me/Ensaniaa](https://t.me/Ensaniaa)

دوره اشکانیان

به طور کلی جامعه ایران در دوران اشکانیان شامل گروه حاکم و توده های مردم عادی بود. اعضای گروه حاکم خود به دو دسته تقسیم می شدند. در مرتبه اول اعضای خاندان های شاهی و دیگر خاندان های قدرتمند قلمی بودند که مهم ترین منصب های سیاسی و نظامی مانند حکومت مناطق مختلف کشور و فرماندهی سپاه و عضویت در مجلس آن زمان را در اختیار داشتند.

توده مردم شامل کشاورزان، شهرتاران، صاحبان حرف
و صنایع و بازرگانان بودند. همچنین جنگ های بیایی
پادشهان خارجی موجب گریامدن شمار چشمگیری
از اسپدان جنگی شده بود که در فعالیت های
کشاورزی، ساختمان سازی، معادن، راهی و خدمات
عائگی به کار گرفته می شدند.

دوره ساسانیان:

در پاره سازمان اجتماعی ایران در زمان ساسانیان، مدارک و اطلاعات بیشتری در دست است. نظام طبقاتی جامعه ایران تحت تأثیر دو عامل گسترش یافت و تثبیت شد.

عامل اول، تأسیس حکومت مرکزی قدرتمندی بود که خاندان ساسانی با توسعه تشکلات اداری و دیوانی به وجود آوردند.

از این روش‌های جدیدی به نام « **دیپان** » در این دوره به طیفه حاکم افزوده شد.

عامل دوم، رسمیت یافتن دین زرتشتی و افزایش نفوذ و اختیارات موبدان بود. نظام طبقاتی عصر ساسانی بر اصالت نسب و خون استوار بود. اشراف و بزرگان نسب و خون خود را برتر از نسب و خون مردم عادی می دانستند و برخورداری از امتیازات ویژه را حق مسلم خویش می شمردند.

حکومت ساسانی، طبقات و قشرهای اجتماعی را به شدت زیر نظر داشت. درجه‌بندی جامعه ای، تحریک اجتماعی و رفتن از طبقه ای به طبقه دیگر ممنوع و یا دست کم، بسیار دشوار بود. در دوران ساسانیان نابرابریهای اجتماعی و اقتصادی میان طبقه حاکم یعنی خاندان ساسانی و اشرافیت سیاسی، نظامی و دینی، وابسته به آن از یک سو و توده مردم عادی از سوی دیگر افزایش یافت.

T.me/Ensaniaa

طایفه فرادست و حاکم در مقایسه با گذشته، گسترش چشمگیری یافت و در درون خود دارای مراتب و درجات متفاوت گردید. اعضای این طایفه همچون قبل، صاحب مشاغل و مناصب عالی رتبه کشوری و لشکری و دارای زمین های فراوان بودند. اشراف زادگان فقط به امور جنگی، دیوانی، و دژهای های دژمی، هنکار و بزم می پرداختند

و معمولاً دیگر فعالیت ها را دور از خانه و مقام خویش می دانستند. زنان این طبقه با **نوع لباس و زیورآلات**، از دیگر زنان متمایز بودند.

در مقابل، طبقه فرودست یا عامه مردم، شامل قشرهای مختلفی می شد که به طور مودونی به **فعالیت های تولیدی و خدماتی** مانند کشاورزی، دامداری، پرورش و **تجارت و امثال آن** مشغول بودند و بار سنگین مالیا تهای گوناگون را بر دوش می شد.

در دوران ساسانیان، **موبدان زرتشتی**، مدافع نابرابری های اجتماعی و امتیازات طبقاتی حاکم بودند و چنین وانمود می کردند که این تفاوت ها و تمایزها برای **حفظ نظم و ثبات** کشور لازم است و رفتن از طبقه ای به طبقه دیگر موجب **فاسد شدن جامعه** می شود.

[T.me/Ensaniaa](https://t.me/Ensaniaa)

در زمان پادشاهی **قباد** چشم بزرگی علیه نابرابری ها و تبعیض های اجتماعی و اقتصادی به رهبری **مزدک** پدید آمد. این چشم، پایه های نظام طبقاتی ساسانی را به شدت لرزاند. از این رو، **خسرو انوشیروان** پسر و جانشین قباد، برای اصلاح امور اجتماعی و اقتصادی اقداماتی انجام داد. در نتیجه این اقدامات، **قدرت و نفوذ اشراف و نجای درجه اول کاهش یافت و بر قدرت و نفوذ اشراف و نجای درجه دوم افزوده شد.**



نقش برجسته بهرام دوم ساسانی و درباریان نقش رستم

خانواده هسته اصلی جامعه آریایی نخستین به شمار می رفت. خانواده در آغان، **پسپار گسترده** بود و شامل پدر و مادر فرزندان و نوادگان، برادران و خواهران، عروسان و دامادان، عموزادگان و عمه زادگان، دایی زادگان و خاله زادگان و بستگان دیگر می شد.

در این خانواده، سلطه پدر بر اعضای آن، **نامحدود** بود. پدر هم قاضی و هم مجری آداب و رسوم دینی و نگهبان آنش **خانه** به حساب می آمد. مادر اگرچه اختیاراتی در حد **اندازه پدر نداشت**، اما پانوی **خانه** محسوب می شد و **مورد احترام همه بود**. **خانواده** کهن ایرانی، ازواج **درون** **گروهی** بود و اعضای خانواده تحت نظارت **پدر**، با یکدیگر **بیجان** ازواج می بستند.

اقتصاد خانواده هم به صورت **مهرشتمی** بودارایی های
خانواده که در اختیار **پدر** قرار داشت، قابل **تقسیم و یا**
انتقال نبود و پس از مرگ او در اختیار **پسر ارشد** به عنوان
رئیس جدید خانواده قرار می گرفت. خانواده گسترده تا
عهد **مخامنهشی** تکووم داشت؛ اما پس از آن تحت تأثیر
عوامل اقتصادی و اجتماعی، به تدریج کوچکتر و محدودتر
شد.

. همچنین با گسترش شهرها، مخصوصاً در دوره ساسانیان، بخشی از خانواده های روستایی به شهر مهاجرت کردند و در **پیشه های** کوناگونی اشتغال یافتند بدین گونه خانواده بزرگ با املاک و دارای پهای مشترک، به تدریج به خانواده های کوچکتر با اموال مستقل تجزیه شد.

از سوی دیگر با توسعه تشکلات حکومتی و گسترش
قشرهای اجتماعی، دامنه اختیارات و قدرت پدر در خانواده
کاهش یافت. برای نمونه، تشکلات قضایی و قشردوستانان،
بخشی از اختیارات پدر مانند قضاوت و اجرای مراسم و
تشریفات دینی را بر عهده گرفتند.

T.me/Ensaniaa

در باره زنان و موقعیت و حقوق آنان در ایران باستان، مدارک و اطلاعات پراکنده ای وجود دارد که بیشتر مربوط به زنان طبقات اشراف و مقامات حکومتی است. جایگاه و حقوق زنان به عنوان نیمی از جامعه در دوران باستان، تحت تأثیر آموزه های دین زرتشتی و فرهنگ عمومی قرار داشت.

در قسمت هایی از کتاب اوستا که منسوب به زرتشت
است تفاوت چندانی میان مرد و زن وجود ندارد و شعار
اصلی زرتشت یعنی **کنار نیک، کردار نیک و پندار نیک** به
یکسان برای زنان و مردان توصیه شده است. گنجا در بخش
هایی از اوستا که احتمالاً در زمان **ساسانیان** توسط موبدان
تدوین شده، موقعیت اجتماعی زن **پایین تر** از مرد قرار می
گیرد.

T.me/Ensaniaa

در آیین زرتشتی، **پارسایی و عفت** به عنوان دو خصلت و ویژگی زن خوب برشمرده شده است. به طور کلی در ایران باستان، زن به عنوان مادر و کیهانوی خانه همواره از **عزت و احترام** والایی برخوردار بوده است. همچنین شواهره و مدارک متعددی وجود دارد که بر حضور زنان در فعالیت های اقتصادی در بیرون از منزل دلالت دارد.

لوح های گلی کشف شده از تخت جمشید بیانگر آن
است که در زمان هخامنشیان، زن و مرد در کنار هم و
با حقوقی برابر کار می کردند. تعدادی از کارکنان
کارگاه های شاهی را زنان تشکیل می دادند و حتی
مدیریت برخی از این کارگاه ها را بر عهده داشته اند
و مردان، زیر دست آنان کار می کردند.

در باره موقعیت اجتماعی و حقوقی زنان در عصر
سازمانی، اطلاعات مکتوب و غیرمکتوب بیشتری به
جای مانده است. یکی چند از زنان خاندان هاهی مانند
همسر بزرگوار دوم و دو دختر خسرو پرویز به نام های
بودان تخت و آزرمینخت بر تخت سلطنت نشستند.
اینان از جمله نخستین شاهان زن یکی از بزرگ ترین
حکومت های جهان باستان هستند.

T.me/Ensaniaa

در آثار و متون دینی و حقوقی مربوط به دوره
ساسانی و قرون نخستین اسلامی، مطالب و گزارشی
هایی وجود دارد که دلالت بر حقوق اجتماعی و
اقتصادی زنان در آن دوران می نماید. از جمله اینکه
زن حق مالکیت و فعالیت اقتصادی داشت و می
توانست درآمد کسب کند و در اموال همسر خود
شریک باشد. همچنین زن می توانست در دادگاه به
سود خود اقامه دعوا کند.



نقش برجسته ازدواج شاهپور کبیم با ملکه آندراناهیتا در حضور
موبد کریمزنگ گنبدیل کازرون

چشم و سوگواری

گاه شماری، ایران، باستان، ملو از جشن های بود که در طول سال برگزار می گردید. این جشن ها پیوند تنگاتنگی با باورهای دینی و زندگی سیاسی، اجتماعی و اقتصادی مردم ایران، به ویژه فعالیت های کشاورزی داشت. ویژگی برجسته جشن های باستانی، عبادت و همکاری به درگاه خداوند بزرگ بود. گاهنهارها، نوروز مهرگان و سده از مشهورترین جشن های ایران باستان به شمار می روند.

گاهشمارها عبارت بودند از هفت جشن که به شکرانه آفریده شدن عناصر اصلی خلقت: آسمان، آب، زمین، گیاه، جانوران و انسان، در هفت وقت معین از ماه های سال برگزار می شد. جشن **نوروز** از کهن ترین جشن های ایرانی است که به **چشمپد** نخستین پادشاه افسانه ای ایران نسبت داده می شود. ایرانیان و ملت های هم فرهنگ با آنان، همچنان نوروز را گرامی داشته و با آداب و رسوم ویژه ای جشن می گیرند.

ضمن هادی، تفریح و معاشرت با یکدیگر و وفاداری خود
را به پادشاه ابراز کنند. این جشن ها، تأثیر بسزایی بر
اتحاد و انسجام ایرانیان در طول تاریخ داشته و عامل
مؤثری در تقویت هویت جمعی آنان بوده است.
ایرانیان باستان، علاوه بر گرامی‌داشت جشن ها، مراسم
سوگواری برای مردگان را نیز با آداب و تشریفات ویژه ای
برگزار می کردند.

[T.me/Ensaniaa](https://t.me/Ensaniaa)

در مراسم سوگواری درگذشتگان، ضمن خواندن دعاء تپکی
های شخص از دنیا رفته را یادآوری می‌کردند. ایرانیان
احترام خاصی برای ارواح پدران و مادرانشان قائل بودند؛
از این روی برخی از جشن‌ها، مراسم ویژه ای را برای
آرامش ارواح آنان انجام می‌دادند.



سفره هفت سین

[T.me/Ensaniaa](https://t.me/Ensaniaa)



[T.me/Ensaniaa](https://t.me/Ensaniaa)

